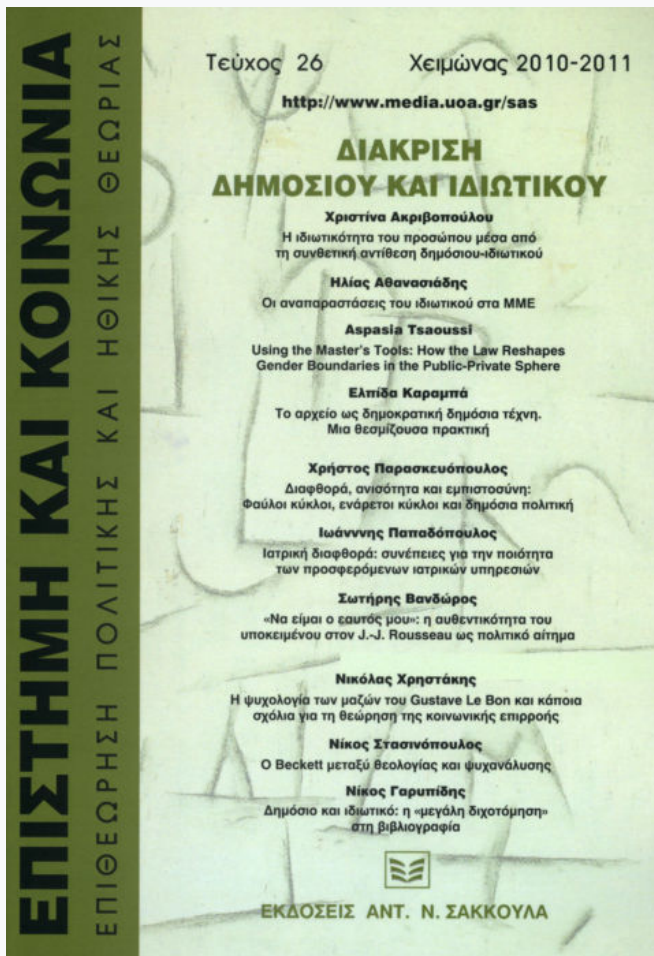

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 26 (2010)

Διάκριση δημόσιου και ιδιωτικού

Τζων Τόμσον, Πολιτικά σκάνδαλα στην εποχή της
 εικόνας, μτφρ. Άγγ. Φιλιππάτος

Ηλίας Αθανασιάδης

doi: [10.12681/sas.838](https://doi.org/10.12681/sas.838)

Copyright © 2015, Ηλίας Αθανασιάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αθανασιάδης Η. (2015). Τζων Τόμσον, Πολιτικά σκάνδαλα στην εποχή της εικόνας, μτφρ. Άγγ. Φιλιππάτος. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 26, 205-210. <https://doi.org/10.12681/sas.838>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Τζων Τόμσον, *Πολιτικά σκάνδαλα στην εποχή της εικόνας*, μτφρ. Άγγ. Φιλίππατος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2004, σελ. 398

Χωρίς αμφιβολία τα δημόσια πρόσωπα στις μέρες μας είναι πολύ περισσότερο ορατά σε σύγκριση με το παρελθόν και έτσι έχουν περιορισμένες δυνατότητες να χαράσσουν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό βίο τους. Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο στην ύστερη νεωτερικότητα ότι, αν και οι πολιτικοί –και γενικότερα όσοι κατέχουν δημόσια αξιώματα– γνωρίζουν ότι η συμπεριφορά και οι πράξεις τους διερευνώνται εξονυχιστικά από τα ΜΜΕ, τα σκάνδαλα καταλήγουν συχνά να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη φήμη όσων εμπλέκονται σε αυτά αλλά και στους θεσμούς τους οποίους εκπροσωπούν.

Το βιβλίο *Πολιτικά σκάνδαλα στην εποχή της εικόνας* του John Thompson, καθηγητή Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, αποτελεί μια συστηματική ανάλυση της εξελικτικής πορείας αυτού του ευρέως διαδεδομένου και σύνθετου φαινομένου. Κύριος στόχος του είναι η συσχέτιση των πολιτικών σκανδάλων με τα χαρακτηριστικά των σημερινών κοινωνιών καθώς και η περιγραφή των πιθανών επιπτώσεών τους στη δημόσια σφαίρα. Ο συγγραφέας έχει ως σημείο εκκίνησης το ότι η ανάδειξη των σκανδάλων στον δημόσιο βίο είναι ενδεικτική των ευρύτερων αλλαγών στη φύση και στον βαθμό της ορατότητας, που είναι βασικό γνώρισμα της ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνιών.

Τα τρία πρώτα κεφάλαια περιέχουν μια διεισδυτική εννοιολογική-ιστορική ανάλυση η οποία αποτελεί τη βάση για να εξεταστεί το φαινόμενο των πολιτικών σκανδάλων. Ο Thompson ανιχνεύει καταρχάς την ιστορία της έννοιας ‘σκάνδαλο’ εξηγώντας τα συστατικά στοιχεία της ενώ, στη συνέχεια, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ανάπτυξη των μέσων ενημέρωσης και στις σταδιακές μετατροπές που αυτά επέφεραν στην ορατότητα: παρουσιάζει δε συνοπτικά τον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκε ο ιστορικός δεσμός ανάμεσα στα σκάνδαλα και στις διαμεσολαβημένες μορφές επικοινωνίας. Προσεγγίζοντας ιστορικά τον μετασηματισμό της ορατότητας, από τον Μεσαίωνα έως τις μέρες μας, σκιαγραφεί τους νέους τύπους διαμεσολαβημένης αλληλόδρασης που εμφανίστηκαν με την ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας οι οποίοι συμπλήρωσαν την παραδοσιακή πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλόδραση. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η ανάδυση των

νέων αυτών τρόπων διαμεσολαβημένης αλληλόδρασης προκάλεσε μια πολύπλοκη αναδιάταξη των χωροχρονικών χαρακτηριστικών της κοινωνικής ζωής και την εμφάνιση νέων μορφών δημοσιότητας που ήταν απαλλαγμένες από τους περιορισμούς της συμπαρουσίας.

Σε αυτό το πλαίσιο επισημαίνεται ότι η σχέση ανάμεσα στα σκάνδαλα και στα μέσα ενημέρωσης έχει ως αφετηρία την κουλτούρα των φυλλαδίων του τέλους του 16^{ου} και των αρχών του 17^{ου} αιώνα. Ο Thompson καταδεικνύει ότι η μετατροπή των σκανδάλων σε ένα φαινόμενο που η σημασία του υπερβαίνει τα τοπικά όρια είναι εξέλιξη που συμπίπτει με την εμφάνιση, αρχικά, της τυπογραφίας και, στη συνέχεια, των ηλεκτρονικών μέσων. Εξηγεί πώς οι αλλαγές οι οποίες μεταμόρφωσαν τον Τύπο τον 19^ο αιώνα αποτέλεσαν τη βάση για τη μετατροπή του σκανδάλου σε ένα διαμεσολαβημένο γεγονός. Όσον αφορά τον 20^ο αιώνα, ο συγγραφέας παρατηρεί ότι οι γενικότερες συνθήκες που ενύπησαν την εξέλιξη αυτού του φαινομένου ήταν η εμφάνιση των εντύπων μαζικής κυκλοφορίας, η γέννηση της ερευνητικής δημοσιογραφίας και η διάδοση των νέων τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας οι οποίες συνέβαλαν στη δημιουργία ενός νέου είδους οικειότητας το οποίο παρέχει στα δημόσια πρόσωπα τη δυνατότητα να αυτοπαρουσιάζονται και να αποκαλύπτουν διαστάσεις της ιδιωτικής τους ζωής σε ένα κοινό που βρίσκεται μακριά.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται τα δομικά χαρακτηριστικά του διαμεσολαβημένου σκανδάλου και έχει, ουσιαστικά, ρόλο προπομπού της διεξοδικής εξέτασης του φαινομένου των πολιτικών σκανδάλων, η οποία ξεκινά στο τέταρτο κεφάλαιο. Ο συγγραφέας αναλύει με οξυδέρκεια τα γνωρίσματα των σκανδάλων ως διαμεσολαβημένων γεγονότων αλλά και το πώς δημιουργούνται και βιώνονται σε ατομικό επίπεδο, τόσο από τα άτομα που η ζωή τους επηρεάζεται από αυτά όσο και από όσους παρακολουθούν ως θεατές την εξέλιξή τους.

Πιο συγκεκριμένα, βασιζόμενος στη διάκριση του Goffman ανάμεσα σε 'προσκήνιο' και 'παρασκήνιο', ο Thompson εξηγεί την κοινωνική οργάνωση της πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλόδρασης και εντοπίζει τις διαφορές με τη διαμεσολαβημένη οιονει-αλληλόδραση υπογραμμίζοντας ότι τα διαμεσολαβημένα σκάνδαλα εντάσσονται σε συγκεκριμένα κοινωνικο-ιστορικά πλαίσια και ως μη τυχαία γεγονότα συνδέονται με συγκεκριμένα άτομα και οργανισμούς που έχουν σαφείς σκοπούς. Υπ' αυτό το πρίσμα, διερευνά την τάση των ΜΜΕ να προσανατολίζονται στα σκάνδαλα υπενθυμίζοντας ότι τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν πρωτίστως εμπορικές επιχειρήσεις. Επισημαίνει ότι η έλευση των εφημερίδων στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε ως αποτέλεσμα να δοθεί προτεραιότητα στην ανάγκη προσέλκυσης ενός ολοένα διευρυνόμενου αριθμού αναγνωστών, με συνέπεια η αναζήτηση των εντυπωσιακών και ψυχαγωγικών ειδήσεων να κα-

ταστεί ένα από τα στερεότυπα γνωρίσματα τους. Ωστόσο, διευκρινίζει ότι τα κίνητρα για δημοσίευση δεν είναι αναγκαστικά μόνον εμπορικά, επιχειρηματολογώντας ότι ο προσανατολισμός προς το οικονομικό κέρδος δεν σχετίζεται τόσο με τα κίνητρα του προσωπικού των ΜΜΕ, όσο με τις αντικειμενικές συνθήκες ανέλετου ανταγωνισμού που οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί είναι υποχρεωμένοι να λαμβάνουν υπ' όψη τους. Σε αυτή την προβληματική ο συγγραφέας αξιολογεί συνοπτικά και τον ρόλο του διαδικτύου στην έκθεση του ιδιωτικού και τους λόγους για τους οποίους έχει αναδειχθεί σε δημοφιλή χώρο για την αποκάλυψη πληροφοριών ή τη διατύπωση ισχυρισμών που ενδεχομένως αναδημοσιεύσουν και τα κυρίαρχα μέσα επικοινωνίας· δημιουργείται έτσι μια 'κυκλική ροή πληροφοριών' (πρβλ. Bourdieu 1998: 23) στο επικοινωνιακό σύστημα η οποία έχει ως συνέπειες την ομογενοποίηση, την 'ενημερωτική επαύξηση' και έναν βαθμό 'αυτο-αναφορικότητας' των ειδήσεων-ιστοριών.

Στο επόμενο κεφάλαιο, ο Thompson αναλύει το ζήτημα της αυξανόμενης κυριαρχίας των πολιτικών σκανδάλων. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη φύση τους, στα διακριτικά χαρακτηριστικά τους και στους λόγους για τους οποίους συνιστούν τόσο σημαντική πηγή ανησυχίας για τους πολιτικούς ηγέτες. Σημειώνει ότι, κυρίως μετά τη δεκαετία του 1960, τα πολιτικά σκάνδαλα αναδειχθηκαν σε ιδιαίτερα σημαντικό γνώρισμα της πολιτικής ζωής σε πολλές δυτικές κοινωνίες. Για την πληρέστερη δε κατανόηση της φύσης τους συζητά παράλληλα τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων και των θεσμών μέσω των οποίων ένα άτομο αποκτά πολιτική ισχύ. Εξηγεί γιατί οι φιλελεύθερες δημοκρατίες είναι επιρρεπείς στα σκάνδαλα τα οποία είναι (ή μετατρέπονται σε) συγκρούσεις για τους πόρους της συμβολικής ισχύος. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η κυριαρχία των πολιτικών σκανδάλων σε αρκετές φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν σχετίζεται τόσο με μια γενικότερη πτώση της ηθικής στάθμης των πολιτικών ηγετών, αλλά μάλλον με τις μεταβολές στους τρόπους και στον βαθμό με τους οποίους αποκαλύπτονται και αποτελούν αντικείμενο δημόσιας διερεύνησης οι δραστηριότητες των δημόσιων αξιωματούχων: αυξανόμενη ορατότητα των πολιτικών ηγετών, τεχνολογική εξέλιξη, αλλαγές στη δημοσιογραφική και πολιτική κουλτούρα και, τέλος, αυξανόμενη 'νομική ρύθμιση' της πολιτικής ζωής.

Στα πέμπτο, έκτο και έβδομο κεφάλαιο ο Thompson παρουσιάζει ένα χρήσιμο περίγραμμα για τη μελέτη της 'πολιτικής κουλτούρας των σκανδάλων' με το οποίο προχωρά στην αποτίμηση της εξέλιξής τους στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ. Διαχωρίζοντας τα σε τρία βασικά είδη, συνοψίζει την εξελικτική πορεία των ερωτικών, των οικονομικών σκανδάλων και εκείνων που ονομάζει 'σκάνδαλα εξουσίας', ερμηνεύοντας τον τρόπο με τον οποίο αναδύονται καθώς και το

πώς αυτά εντάσσονται στις επιμέρους ‘πολιτικές κουλτούρες της σκανδαλολογίας’.

Ειδικότερα, ο συγγραφέας αναλύει αρχικά τη φύση των ερωτικο-πολιτικών σκανδάλων περιγράφοντας τα γεγονότα τα οποία έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία των συνθηκών που τα μετέτρεψαν σε σημαντικό γνώρισμα της πολιτικής σκηνής. Εξηγεί περαιτέρω τους λόγους για τους οποίους, ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι έρευνες των δημοσιογράφων άρχισαν να εστιάζονται ολοένα και περισσότερο στην ιδιωτική ζωή των πολιτικών. Αναφέρεται στην αλλαγή παραδείγματος πολιτικής κουλτούρας και διαπιστώνει ότι η έμφαση στα ζητήματα που σχετίζονται με τον χαρακτήρα συνέβαλε στη δημιουργία ενός πλέγματος συνθηκών μέσα στο οποίο υπήρχε το ενδεχόμενο τα κόμματα να δελεαστούν να χρησιμοποιήσουν τα σκάνδαλα για να καταστρέψουν τους αντιπάλους τους. Ως σημαντικά παραδείγματα ανεπιθύμητων αποκαλύψεων και έκθεσης της ιδιωτικής ζωής στον δημόσιο βίο χρησιμοποιεί την υπόθεση Profumo, την υπόθεση που κατέστρεψε την πολιτική σταδιοδρομία του Jeremy Thorpe, ηγέτη του Φιλελεύθερου Κόμματος της Μεγάλης Βρετανίας, και το σκάνδαλο Clinton-Lewinski.

Στη συνέχεια ο Thompson πραγματεύεται με σαφήνεια τα οικονομικο-πολιτικά σκάνδαλα καταδεικνύοντας συγχρόνως τη σχέση τους με τις ευρύτερες θεσμικές, νομικές και πολιτισμικές προκείμενες. Πιο συγκεκριμένα, στοιχειοθετεί τη διαπλοκή χρήματος και εξουσίας, από τη διαπάλη ανάμεσα στα ιδιωτικά συμφέροντα και στο δημόσιο καθήκον και ανάμεσα στην πολιτική και στην ισχύ των επιχειρήσεων τόσο στις ΗΠΑ όσο και στη Μ. Βρετανία και την Ιταλία. Ως παραδείγματα χρησιμοποιεί το σκάνδαλο Marconi, τα σκάνδαλα στην κυβέρνηση Major, το σκάνδαλο της Gulf Oil, την υπόθεση Abscam η οποία αποτύπωσε την αύξηση της ευαισθησίας σε ζητήματα ηθικής τάξεως στη μετά το Watergate εποχή και, τέλος, την περίπλοκη υπόθεση Whitewater η οποία ανέδειξε τις διαφαινόμενες αλλαγές στην πολιτική κουλτούρα των σκανδάλων στις ΗΠΑ, μια κουλτούρα στο πλαίσιο της οποίας τα ΜΜΕ έγιναν πιο επιθετικά στον τρόπο που διερευνούν πράξεις των πολιτικών ηγετών και είναι λιγότερο συγκρατημένα στο να τους εκθέσουν.

Στο έβδομο κεφάλαιο ο συγγραφέας ασχολείται διεξοδικά με τα ‘σκάνδαλα εξουσίας’ και τη σχέση τους με τα πολιτικά συστήματα εντός των οποίων προκύπτουν. Μελετά τη σημασία του Watergate ως σημείου αναφοράς για πολλά μεταγενέστερα σκάνδαλα καθώς και την υπόθεση Ιράν-Contras. Στη συνέχεια στρέφεται στη Μεγάλη Βρετανία –μια χώρα που έχει μακρόχρονη παράδοση μυστικότητας στην πολιτική η οποία χρονολογείται πριν από τον 19^ο αιώνα– και στα λεγό-

μενα 'σκάνδαλα ασφάλειας' τα οποία κατέχουν περίοπτη θέση από τη μεταπολεμική περίοδο.

Στο επόμενο κεφάλαιο, ο Thompson εξετάζει με κριτικό πνεύμα τις διάφορες θεωρίες που αποτιμούν τη σημασία των σκανδάλων: τη 'θεωρία της έλλειψης συνεπειών', αλλά και αυτή που υπογραμμίζει ότι τα σκάνδαλα έχουν 'συντηρητικές συνέπειες' -υπό την έννοια ότι συνεπάγονται την επαναβεβαίωση και την παγίωση του status quo. Επιπλέον, αντλώντας στοιχεία από την ανάλυση του Habermas για την παρακμή του δημόσιου χώρου, εξηγεί τη 'θεωρία του ευτελισμού', σύμφωνα με την οποία η ενασχόληση των ΜΜΕ με τα σκάνδαλα τείνει να υπονομεύσει την ποιότητα του δημόσιου διαλόγου, εστιάζοντας την προσοχή των ανθρώπων σε ευτελή θέματα ενώ τα σημαντικά ζητήματα ωθούνται στο περιθώριο του δημόσιου χώρου. Σημειώνει χαρακτηριστικά ότι οι σκανδαλοθηρικές ιστορίες για τις ιδιωτικές απεισκευές των δημοσίων προσώπων κυριαρχούν στις ειδήσεις με αποτέλεσμα τη 'μετατροπή του συνόλου των μέσων επικοινωνίας σε ταμπλόιντ' και την 'ιδιωτικοποίηση' του δημόσιου χώρου. Κοντολογίς, κρίνει την επιχειρηματολογία του Habermas αρκετά πειστική αλλά ταυτόχρονα και παραπλανητική αφού αποτυγχάνει να δει ότι, αν και στα σκάνδαλα ενέχεται συχνά ένα στοιχείο ψυχαγωγίας, 'τα όσα διακυβεύονται σε αυτά είναι πολύ περισσότερα από την εμπορική εκμετάλλευση σχετικά ευτελών ζητημάτων'.

Ένας πρόσθετος τρόπος σκέψης για τα σκάνδαλα που αναστρέφει τη 'θεωρία του ευτελισμού' είναι, σύμφωνα με τον συγγραφέα, η 'ανατρεπτική θεωρία για τα σκάνδαλα' της οποίας η συλλογιστική εδράζεται στο ότι τα σκάνδαλα εμπλουτίζουν τον δημόσιο διάλογο. Υπ' αυτή την οπτική, τα άρθρα για σκάνδαλα στον λαϊκό Τύπο μπορούν να θεωρηθούν ως ανατροπή της εικόνας των ισχυρών και των προνομιούχων. Ο Thompson υποστηρίζει ότι η θεωρία αυτή είναι ανεπαρκής σε μεγάλο βαθμό αν και διαφωτιστική όσον αφορά τους κανόνες, τις συμβάσεις και τα αισθητικά κριτήρια με τα οποία λειτουργεί ο ταμπλόιντ Τύπος. Τέλος, προσφέρει μια εναλλακτική ανάλυση, η οποία προσεγγίζει τα σκάνδαλα ως αγώνες για την απόκτηση συμβολικής ισχύος και αποτυπώνει τη συνάφεια ανάμεσα σε αυτά, τη φήμη και την εμπιστοσύνη. Θέτει καιρία ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο που πρέπει να αποτιμώνται οι επιπτώσεις που έχουν τα σκάνδαλα στην ποιότητα του δημόσιου βίου αντιμετωπίζοντάς τα ως σημαντικά κοινωνικά φαινόμενα που σχετίζονται με τις πραγματικές πηγές της ισχύος. Σκιαγραφώντας, έτσι, μια κοινωνική θεωρία, ο στόχος του αποδεικνύεται περισσότερο αναλυτικός παρά περιγραφικός.

Τα σκάνδαλα είναι στενά συνυφασμένα με την ανάδυση των διαμεσολαβημένων μορφών επικοινωνίας, μια εξέλιξη που άλλαξε τη φύση του δημόσιου βίου και μετέβαλε τα όρια ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο. Στο ολοένα

και πιο απρόβλεπτο σύγχρονο πληροφοριακό περιβάλλον η δυνατότητα ελέγχου της ημερήσιας θεματολογίας και της αποκάλυψης πληροφοριακού υλικού που δεν συμβαδίζει με την εικόνα που παρουσιάζουν οι πολιτικοί έχει σαφώς περιοριστεί. Λαμβάνοντας υπόψη τη γενικότερη κρίση αξιών και τη διαφαινόμενη τάση αποϊδεολογικοποίησης που επικρατεί στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι, είναι εύλογο ότι η σημασία των διαμεσολαβημένων από τα ΜΜΕ σκανδάλων ως κρίσιμων τεστ αξιοπιστίας για τους πολιτικούς και τα κόμματα που αυτοί εκπροσωπούν αυξάνεται.

Συμπερασματικά, ο John Thompson επιτυγχάνει να προσφέρει μια εξαιρετική τεκμηριωμένη μελέτη των σκανδάλων ως διαμεσολαβημένων γεγονότων η οποία αποτελεί ουσιαστική συμβολή στην κατανόηση ενός φαινομένου με μακρόχρονη παράδοση και ανεξάντλητη δυναμική η οποία τροφοδοτείται από κρίσιμους κοινωνικοπολιτικούς, οικονομικούς, πολιτισμικούς αλλά και τεχνολογικούς μετασχηματισμούς στην αυγή της τρίτης χιλιετίας.

Ηλίας Αθανασιάδης

Βιβλιογραφική αναφορά

Bourdieu, P. (1998). *On Television*, μτφρ. P. Parkhurst-Ferguson, New York: New Press.

Martin Ford, *The Lights in the Tunnel: Automation, Accelerating Technology and the Economy of the Future*, Acculant Publishing, 2009, σελ. 253

Συνήθως, σε εποχές κρίσης -οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και, κυρίως, κρίσης αξιών- η πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση πολλαπλασιάζεται και γεννιούνται γόνιμες ιδέες, δείγμα της αέναης προσπάθειας του ανθρώπινου πνεύματος να υπερκεράσει τις αντιξοότητες και να βρει την αλήθεια. Εντούτοις, είναι σπάνια τα βιβλία που όχι μόνον αναλύουν το θέμα τους με κατανοητό και απλό τρόπο αλλά και προσφέρουν λύσεις με πρακτική εφαρμογή -όπως έλεγε ο Leonardo da Vinci, 'θεωρία χωρίς πρακτική μοιάζει με καράβι δίχως πυξίδα και τιμόνι'.

Στο βιβλίο του, *The Lights in the Tunnel: Automation, Accelerating Technology and the Economy of the Future*, ο Martin Ford, επιτυχημένος επιχειρηματίας στο Silicon Valley, συνδυάζει την αρετή της θεωρητικής ανάλυσης με το πρακτικό πνεύμα και υποστηρίζει ότι η ταχεία τεχνολογική πρόοδος θα επιβαρύνει την α-νεργία, θα περιορίσει την καταναλωτική ζήτηση και, τελικά, θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη οικονομική κρίση.